

SJEĆANJA SALOMONA-MONIKE MUSAFIJE

Rodjen sam 15. decembra 1900. godine u Žepču. U Zavidovićima sam 1941. godine imao vlastitu ugostiteljsku radnju, koja se nalazila uz ondašnju željezničku stanicu.

Po kapitulaciji Jugoslavije su nas Jevreje, kao i u drugim mjestima, označili žutim trakama, koje smo nosili na rukavima. Sem toga, ustaše su nas gonile na prisilan rad, na rijeke Krivaju i Bosnu, gdje smo pod teškim uslovima radili na utovaru šljunka. Tako je bilo sve do 31. jula 1941. godine, kada je izgorjela njemačka baraka sa municijom i oružjem. Za paljevinu barake ustaše su optužile nas 18 Jevreja i 17 Srba. Ja sam bio prvi uhapšen na ovaj način. Bio je petak, 1. augusta 1941. Nešto oko 13 sati, upravo kad sam ručao na vratima se pojavio sa uperenom puškom policajac-ustaša Ante Dragičević. "Ustaj, ruke u vis!" dreknuo je na mene sijevajući očima. Tog Dragičevića sam dugo poznavao i kao ugostitelj sam mu učinio dosta usluga. Svaki dan je jeo i pio besplatno. Dobijao je i cigarete, bio je siromah. Bio je siromah, kome sam davao cedaku.* Sada eto, kada nisam htio odmah da ustanem, repetirao je pušku na mene. Vidio sam, da će me ubiti, pa sam ustao od stola. Naredio mi je, da izvadim sve što imam u džepovima. Razočarao sam ga, jer sam u džepovima imao samo ključeve. Dreknuo je na mene, da idem naprijed. Moje sestre, koje su bile u sobi, počele su da vrište i plaču. Spasa nije bilo, bio sam uhapšen. Ubrzo je bio uhapšen i moj brat, kao i njegovi sinovi Hajri i Buki. Potom su dotjerali Samija Danona i njegovog brata, Dudu Musafiju sa sinom Mikom, ing. Rudija Šterna sa bratom Karlom, Elišu Altarca, Elišu Kabilja, Miću i Rudija Kabilja. Imena ostalih se ne sjećam. Od 17 Srba, sjećam se da su bili uhapšeni: Bogdan Arsenović, Lazo Smiljanić, otac i sin Savić, Kosta Marković, kao i neki Todor. Kako navedoh, bio sam prvi na spisku uhapšenih, jer sam imao gostionu i jer su se navodno kod mene okupljali komunisti. Kada su nas postrojile, ustaše su nam rekle, da je to odmazda za paljevinu barake i da se upućujemo u Zagreb na Prijeki sud. Prišao mi je, kao prvom, ustaša Slavko Đurić, mladić od 19 godina i rekao: "Vodimo vas na prijeki sud u Zagreb. Sinoć smo u Župskom uredu kod popa Buljana donijeli odluku o va-

* Cedaka -- milostinja.

šem hapšenju, jer ste zapalili njemačku baraku. Kod tebe je bio dogovor i ti si bio inicijator". Nisam mu smio ništa reći. Zaprijetio mi je, da će me glave stati ako mojim drugovima šta kažem. Za transport su bila određena G-kola, kojim se prevozi stoka. Bila su puna konjskog izmeta, pa sam zamolio šefa stanice, čijeg se imena više ne sjećam, da barem dâ očistiti kola, što je odbio, iako je do tada sa mnom bio dobar. Došao je iz Zagreba, bio je i on ustaša. Tako su nas 35 utjerali u taj stočni vagon i zaključali vrata. Vagon su prikačili za brzi voz i do Sl. Broda nije otvaran tako, da smo počeli da se gušimo od smrada i pomanjkanja vazduha. Kad smo stigli u Sl. Brod, morali smo ići pješice preko mosta i da se ponovo ukrcamo u voz širokih tračnica. Na mostu su nas dočekale ustaše i počele nas tući čekićima. Poznato mi je, da su prije i poslije nas veliki broj ljudi na takav način pobili i bacili u Savu. Međutim, imali smo sreću, da nas je sprovodio neki Bašić žandarski narednik, koji je sa sobom imao još 2-3 žandarma i rekao je ustašama da nas ne diraju, jer nas mora odvesti i predati Prijekom sudu u Zagrebu. Kako su ustaše bile nastavile da nas tuku, naredio je Bašić svojim žandarima, da repetiraju puške. Tek onda su se ustaše povukle i mi smo trkom prešli preko mosta.

Tako smo eto, u pratnji ustaša i žandara stigli u Zagreb. Strpali su nas u tadašnji Velesajam ili Zagrebački zbor. Za vrijeme transporta nismo dobili ništa za jesti, niti pići. Naša je sreća bila, da je tada u Zagrebu još postojala Židovska općina, pa su nam Jevreji iz Zagreba donijeli hranu, koju smo dijelili sa Srbima.

U Zagrebu smo ostali oko 10 dana, onda su nas transportovali u Gospić, gdje smo bili na prisilnom radu na najtežim poslovima pod vrlo teškim uslovima. U Gospiću nas nisu odvojili od nejevreja, pa nas je bilo sa ženama i djecom skupa 4-5.000. Jednog dana su došli u logor Francetić i Luburić. Tada sam ih prvi put vidio. Naredili su, da se postrojimo. Pitali su nas, da li medju nama ima građevinskih i pilanskih radnika. Odmah se javio građevinski inženjer Stern, pa sam se javio i ja. Rudiju Sternu je bilo naredjeno, da izabere još 80 do 100 radnika. Uspio je, da u taj broj uzme i nekoliko Zavidovićana. Sa tog mjesta smo u stroju krenuli iz Gospića. Nismo prešli ni 300 metara, kada su iza nas odjeknuli mitraljeski rafali i vrisak djece i žena. Naredili su nam, da se ne okrećemo. Ukoliko to neki učini, biće streljan. Saznao sam kasnije, da je sve što je živo ostalo iza nas u Gospiću, bilo pobijeno. Bio je to prvi masovni pokolj, koji sam tek bio izbjegao.

Tako sam ipak iz Gospića stigao u zloglasni Jasenovac do koga smo putovali 8 dana. Nije bilo ni hrane ni vode, pa ih je mnogo na putu umrlo. U našem vagonu je bilo pravo ludilo. Ono nešto malo hrane što smo imali u torbama, dijelili smo izmedju sebe. Bilo ih je, koji su zadnje mrvice sakrivali i jeli. Do mene je sjedio neki Ka-

biljo, koji je bio slab na nogama, pa je nosio i štap. Na tom štapu je imao i bodež kojim se branio od nasrtaja drugih, koji su tražili vodu ili hranu, koje nije bilo. U Jasenovcu smo bili smješteni u baraci i određeni su nam bili najteži radovi na Nasipu, na kome je svaki dan bilo ubijanja. Stradalo je dnevno i po loo ljudi, Jevreja i Srba, bez razlike. Ja sam uspio nekako, da se u logoru predstavim kao ložać nadajući se, da ću moći da pobjegnem. Tražio sam da se prebacim na rad u tzv. Šumsku grupu.

Strahote, koje sam vidio i proživjeo, ne mogu se ni opisati. Jasenovac je bio stjecište najvećih ustaških koljača i zlikovaca. Za vrijeme zloglasnih "nastupa" ubijali su i klali zločinci bez ikakvog obrazloženja. Koljač Rašid Užičanin je rekao nekom Bruni Dijamantu, da će mu se žive krvi napiti. Pred nas oko 3.000 logoraša ispunio je svoju groznu prijetnju. Prišao je Bruni, povalio ga na zemlju i zaklao ga. Dok se jadnik još koprcao u ropcu, zlikovac mu je pio krv. Klećao mu je na prsima i sa grkljana mu pio krv, a mi smo morali to da gledamo. Skoro svakog dana su bili slični nastupi, na kojima su ubijane stotine logoraša. Jedno vrijeme su ubijale puškom i pištoljima, a kasnije su ustaše počele da štede municiju, pa su ubijale kočevima, maljevima i noževima. Logoraši, koji su bili određeni za likvidaciju, morali su sami sebi da kopaju rake. Humke tih raka su zatim drugi logoraši morali da poravnaju sa okolnim zemljištem, kako bi bili izbrišani tragovi ustaškog divljanja. Najveći broj logoraša je redovno likvidiran pred dolazak novih transporta, da bi se mjesto napravilo za nove logoraše. Oni iz tzv. Barake C su tada slani na svoj poslednji put, na nastup smrti.

Jedno vrijeme je u Jasenovcu radio i krematorijum, koji je sagradio neki Pićili. Vidio sam jednog dana kako su spalili u njemu stotine djece. Medjutim, jednog dana je došao u Jasenovac krvnik Luburić i naredio je, da se prekine sa radom krematorija, jer su po okolnim selima kružile priče, da se spaljuju živa djeca, pa je to vjerovatno i kod hrvatskog življa stvaralo loš dojam o ustašama. Kad su određivali partije za nastup, nije bilo nikakve selekcije, nego se samo vršilo odbrojavanje. Bio sam i ja nekoliko puta određen za nastup smrti, ali sam imao ludu sreću, da se uvijek spasem. Dok sam radio kao ložać i šef ložione bio neki Metlaš, koji je svaki put kada sam bio određen za nastup, mene odvajao tvrdeći, da sam mu ja najbolji ložać. Jednom sam prilikom bio rasporedjen za nastup, a Metlaš me sakrio u pepelu, gdje sam proveo cijeli dan i skoro sam se bio ugušio. Metlaš je i inače bio dobar prema ložaćima. Kako smo stalno dobivali bijednu hranu, gladovali smo, a on je ponekad uspijevaao, da nam baci u ložionu po koji krompir, koji smo onda dijelili medju sobom. U Ložioni smo radili nas oko 16 logoraša. Ponekad nam je ubacio i koju šaku presovanog graha.

Prije nego što sam prešao na rad u Šumsku gru-

pu, radio sam i kao kuhar. Hrana koja se kuhala za logoraše, je bila vrlo bijedna. U kazan sa vodom za određeni broj ljudi ubacivalo se po nekoliko deka kukuruznog brašna i to je bila glavna hrana.

Jednog dana je stigao u logor novi transport žena i djece. Bilo ih je oko hiljadu. Iako je bila jaka zima, već 1942. godine, smjestili su ih u "žicu". Znali smo, da će ih brzo likvidirati čim ih nisu ni smjestili u barake. Djeca su bila gladna i prozebla; od njihovog plača i jaukanja odjekivale su nam uši. Otišao sam u kuhinju i rekao sam drugovima da napravimo čaj. Oni su to čutke primili pošto sam odgovornost primio na sebe. Bila je to samo vruća voda, u koju sam ubacio neko lišće. I to bi dobro došlo prozebloj djeci, ali ustaše su nekako to doznale i dok čaj još nije bio ni gotov, banuli su u kuhinju i upitali šta to radimo. Kad sam odgovorio, da kuhamo čaj za prozeblu djecu, upitali su me, da li mi je to neko naredio i ko to još radi sa mnom. Odgovorio sam, da niko to nije naredio i da drugi logoraši iz kuhinje nemaju pojmama da kuham čaj i da ga kuham samovoljno. Odmah su me izveli van i počeli noževima da me bođu. Imao sam već 12 uboda i kada su me skoro bili dokrajčili, naišao je neki viši zlikovac i upitao me je odakle sam. Kad sam mu rekao, da sam iz Zavidovića, naredio je ustašama, da me više ne bođu. Rekao im je, da sam mu ja punac. Ostao sam zaprepašćen, jer sam znao da laže. Kada me je zatim pitao da li se sjećam neke pjevačice, koja je nekad pjevala kod mene, rekao sam, da se sjećam i da se zvala Marija. "E, vidiš ta Marija je sada moja žena i pričala mi je o Moniki kod koga je radila, da je s njom dobro postupao. Vodite ga da ga previjete i ostavite ga na miru."

Tako sam opet pukim čudom izbjegao smrt.

Početakom 1943. godine bio sam dodjeljen na rad Šumskoj grupi. Međutim, ranije spomenuti Metlaš nije mi dao da idem, pa sam radio na pravljenju bunkera. Tako je ostalo sve do 13. aprila te godine, kada sam odlučio da ipak predjem u Šumsku grupu. Ta grupa je dovozila uz pratnju ustaša volovskim kolima drva, tj. balvane, iz šume ispod Kozare. Bilo je poznato, da zatočnici te šumske grupe većinom stradaju. Situacija je bila takva, da mi je od tolikih patnji bilo svejedno; bio sam skoro izludjeo. Posljednih dana sam tumarao često po logoru tako, da je moj brat već mislio, da sam zaista poludjeo. Da bi se riješio daljih muka stvarno, javio sam se za Šumsku grupu, koja je uvijek trebala nove. Na samom polasku u šumu, rekao sam nekom drugu Vajsu: "Ja se danas ne vraćam živ u logor"! On mi reče, da budem oprezan i tako smo se dogovorili, da zajedno pokušamo bježati. Bilo nas je 5 logoraša u grupi, ali se sa ostalima nismo smjeli dogovarati, plašili smo se izdaje.

Već je bio sumrak kada su ostala još samo jedna

kola drva da se prevezu u logor. Običaj je bio, da šumsku grupu prati 16 ustaša. No, za pratnju ovih posljednjih kola pristale su, da ostanu samo trojica. Ostali su se plašili partizana, čije su ih patrole često presretale i ubijale ustaše. Ova su se trojica usudila da nas prate. Osjetio sam da je to prilika, koju moramo iskoristiti. Dao sam Vajsu znak očima i čekali smo pravi trenutak. Kada su kola bila već natovarena i trebala da podju nazad, odlučio sam da izvršim što sam smislio. Jedan ustaša je bio sjeo na drvo na kolima, a drugi je bio od mene udaljen nekoliko koraka. Samo nekoliko trenutaka sam pomislio, da li da bježim, ili da nešto drugo pokušam. Bio sam posve blijed i skoro van sebe. Ustaša je pjevao na kolima. U tom momentu zamahnuo sam sjekirom, koja mi je bila u rukama i istog časa sam ubio ustašu na kolima. Vajs je istog momenta doklačio drugog ustašu i ranio ga, a ja sam pritrčao i dokrajičio ga. Treći naš drug Petar Miroslavljević, je tog časa držao volove za oglav, dok su ostala dvojica: Baruh iz Bijeljine i Zor iz Vinkovaca stala ne shvatajući šta se to dešava. Treći ustaša, koji je bio najudaljeniji od nas, tek kad je vidio da bježimo, otvorio je paljbu i ubio je Baruha i Zora. Ni mi nismo bili daleko, pa sam viknuo: "Pero, Vajs, držite ga ubiće nas" i navalismo sa tri strane na njega dok je pucao, a on se počeo povlačiti. Sreća je naša bila, da mu je noga zapela za neku žilu na zemlji i pao je. Tog časa smo mi priskočili i ranili ga sjekirom. Molio nas je da ga ne ubijemo. Tek onda smo bili svjesni šta se dogodilo i počeli smo bježat prema Kozari. Nijedan se od nas trojice nije sjetio, da ponese barem jednu pušku. U glavama nam je bila samo jedina misao: "Pobjeći". Ustaše u logoru i u bunkerima oko logora, su sigurno čule pucnjavu i mislili su, da se radi o prepadu partizana, pa su i oni otvorili vatru. Mi se nismo ni na šta osvrтали, nego smo grabili i dalje naprijed. To nas je skoro moglo stati glave, jer smo bježeći ipak naletili na partizansku patrolu, koja nije vjerovala, da bježimo i da smo logoraši. Pitali su nas gdje nam je oružje od pobijenih ustaša, a mi smo odgovorili, da nismo imali vremena ni da mislimo na oružje. Kada su nas bolje pogledali, vidjeli su tri kostura poprskana krvlju, toliko smo bili mršavi. Tada su nam vjerovali i sproveli su nas u štab njihove jedinice.

Desetak dana kasnije, kada smo se malo oporavili i kada sam smirio živce, stupio sam u istu jedinicu i ostao sam kao borac do kraja rata.

Glavni i najpoznatiji zlikovci i koljači bili su: Ljubo Miloš, Matković i Vjekoslav, zvani Maks, Luburić. Bilo ih je i mnogo više, ali sam tokom godina mnoga imena zaboravio.

U Zavidovićima, 10. maja 1972.

Monika Musafija